

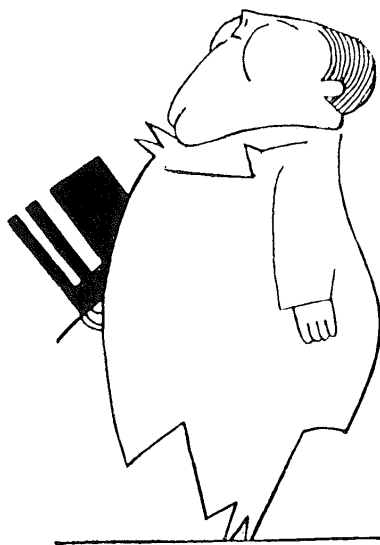
Básnické nekrology Vítězslava Nezvala

JIŘÍ POLÁČEK

Sousloví básnický nekrolog označuje báseň, která je ohlédnutím za nějakou známou osobností, pocházející nejčastěji z oblasti kultury. Básní tohoto druhu existuje bezpočet. Najdeme je například v tvorbě Fráni Šrámka, Jaroslava Seiferta, Františka Halase, Vladimíra Holana, Františka Hrubína, ale i Vítězslava Nezvala, v jehož poezii se objevují v dílech z meziválečného období, z let nacistické okupace i z doby poválečné. Přiblížme si deset takových nekrologů věnovaných spisovatelům, a to v chronologickém sledu.

První z nich představuje ohlédnutí za Růženou Svobodovou. Pochází z roku 1920 a je dostupné v *Pozůstalých básních* (1990), tvořících sedmatřicetý svazek Nezvalova *Díla*, již předtím však bylo otištěno v *Literárním archivu* PNP (19–20, 1987). Jeho název *Z rodného kraje* básničky Růženy Svobodové napovídá, že Nezval jeho hlavním motivem učinil spisovatelčino rodiště, tedy Mikulovice u Znojma. Píše o nich jako o „malouнкé, tiché vísce na Moravě“, jež „tajemným žalem ovanuta pláče“, neboť srdce její rodačky „ztluhlo v mramorový kámen“: „To srdce zhaslo s velkým milováním, / s dětinnou láskou k poníženým světa...“

V roce 1929 Nezval napsal známou Smuteční hranu za Otokara Březinu. Poprvé se objevila v druhém ročníku časopisu *ReD*, záhy vyšla jako bibliofilie zásluhou litomyšlského vydavatele Josefa Portmana a poté se stala součástí *Básní noci* (1930); samozřejmě byla vydána v různých dalších reedicích, například v druhém svazku Nezvalova *Díla* (1952). Její autor se inspiroval březinovskou motivikou a obrazností, přičemž tvůrce *Tajemných dálek* pojal jako krále poezie, který nemá následníka: „Je bez nástupce král jak by se průvod bral / a beze slova štkal pod tíhou kruté rány / měsíc jak svatý Grál se světlem rozehrál / a hrana hučí dál na všechny čtyři strany // Je opuštěný trůn v smutečném smyku strun / králové bez korun se rozpadají v prachu / a světlo sedmi lun jež hlídá texty run / se tříští na portál

Karikatura Vítězslava Nezvala
od Františka Bidla

Portrét Otokara Březiny
od Karla Čapka

a uhasíná v strachu // Je bez nástupce
král jak by se posel bral / a těžce vrávo-
ral stín koně smrti kluše / v korunovační
sál kde jak by duhou hrál / se vznáší
svatý Grál z hvězd básnickovy duše.“ Je
nutno dodat, že o této básni se zmiňuje
mimo jiné František Hrubín ve své
vzpomínkové knížce *Lásky* (1967), je-
jíž březinovskou kapitolu pojmenoval
právě Nezvalovými slovy: Je bez ná-
stupce král.

Na konci roku 1938 se Nezval v Li-
dových novinách rozloučil s Karlem
Čapkem. V nekrologu s názvem *Karlu
Čapkovi*, napsaném v noci 25. prosince
1938, spojil smutek z Čapkovy smrti
s těžkou dobovou situací. Apostrofuje

Čapka jako tvůrce, který „měl rád svou řeč, / svůj český lid“, jež opustil „v tak
truchlivý čas, / v osudné době / po pohromě“. Byl odvolán „z věčného národa,
jenž se zas vzpomátuje“, neboť je stále živ a „vleče jen svůj kříž / na bedrech,
jež jsou trochu nalomena.“

V následujícím roce se Nezval musel rozloučit i s Jiřím Mahenem. Jak
známo, byli dlouholetí přátelé a jejich vztah reflektuje hojná odborná literatura,
rozličné vzpomínky i korespondence. Připomeňme si nezvalovské monografie
Miroslava Macháčka (*Vítězslav Nezval*, 1980) a Milana Blahynky (*Vítězslav
Nezval*, 1981), mahenovskou monografii Štěpána Vlašína (*Jiří Mahen*, 1972)
nebo studii Jiřího Heka Nezvalova první básnická knížka *Most* a Jiří Mahen
(*Vítězslav Nezval – spolutvůrce pokrokové kulturní politiky*, 1986), jakož i Ne-
zvalovy memoáry *Z mého života* (1959) a vzpomínkovou knihu Karly Mahe-
nové *Život s Jiřím Mahenem* (1978). Z edic korespondence je třeba připomenout
hlavně tituly *Adresát Jiří Mahen* (1964) a *Depeše z konce tisíciletí* (1981).

Mahen stál u počátků Nezvalovy básnické tvorby, o čemž svědčí i skutečnost,
že mu Nezval věnoval rukopisnou prvotinu *Melancholičtí upíři* i její přepracova-
vanou verzi s názvem *Jitro*. Mahen oba soubory, jež jsou dostupné v *Pozůstalých
básních*, posoudil v dopisech datovaných 3. května a 1. září 1920. Později mu
mladý básník dedikoval báseň *Smrt* (*Most*, 1922), *Podivuhodného kouzelníka*
(1922) a „báseň noci“ *Diabolo* (1926). Pominout nelze ani báseň *Na dnešek*, kte-
rou Nezval Mahenovi poslal v dopisu 8. srpna 1932 a v níž ztvárnil sen o jeho
smrti. V dalším roce přispěl do sborníku k jeho padesátinám (*Mahenovi*, 1933)
a též mu poskytl prostor ve svých *Moderních básnických směrech* (1937).

Vzhledem ke všem těmto faktům není divu, že po jeho sebevraždě se s ním
rozloučil rozsáhlou básní s názvem *Tryzna*, mající podtitul *Památce Jiřího*

Mahena a zařazenou do sbírky *Pět minut za městem* (1940). Evokuje v ní jednu silvestrovskou oslavu za Mahenovy účasti, přičemž popisuje i jeho vzhled. Mluví o něm jako o muži, „který podruhé už sotva narodí se“, který „kráčel věčně do pekel a s nebem se rval“ a stal se „obětí melancholie“. Nezval vzpomíná na chvíle společně prožité v Brně a Praze, jež líčí po způsobu Apollinairova *Pásma* a s využitím četných asociací a anafor. Glosuje těžkou dobu a situaci, kdy se člověku svět promění v „trýznivé vězení“, takže nechce „vůbec žítí“. Své rozloučení, korespondující s Halasovou básní *Smrt Jiřího Mahena* (*Ladění*, 1942), Nezval uzavírá s částeč-

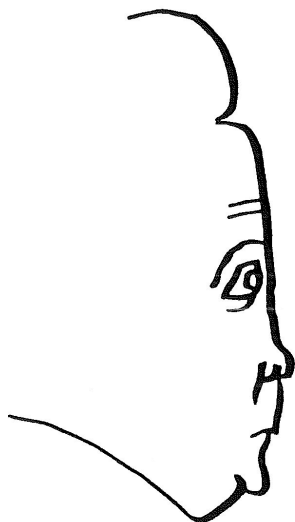
Autoportrét Karla Čapka

ným opakováním úvodních veršů: „Náš věk je přetížený strom jenž trčí z kráteru / Rok za rokem nám odchází jak průvod fráterů / Jdou s rozžatými svícemi z nichž bílé slzy kanou / Buď sbohem krásný korzáre buď sbohem / na shledanou!“

Velmi přátelský vztah měl Nezval i s Vladislavem Vančurou. Lze se o tom dočíst v uvedené nezvalovské monografii Milana Blahynky a v jeho obou monografiích vančurovských (*Vladislav Vančura*, 1978; *Vladislav Vančura*, 1981), jakož i ve zmíněných Nezvalových memoárech a ve vzpomínkách Ludmily Vančurové (*Dvacet šest krásných let*, 1967). Dokladem řečeného přátelství je též dedikace *Akrobata* (1927) či pozdravná báseň nazvaná *Vladislav Vančura* ze sbírky *Skleněný havelok* (1932).

Na Vančurovu smrt Nezval reagoval stejnojmennou básní, posléze zařazenou do *Historického obrazu I–III* (1945). Její první strofa zní takto: „Byl jak pyšné citadely středověkých měst. / V jeho erbu bylo psáno jedno slovo: Čest! / Kořeny byl v zemi, květem na pomezí hvězd.“ Nezval pak Vančuru přirovnává k šlechticům popraveným na Staroměstském náměstí v roce 1621 (byli to „jeho rodní bratři, jeho dvojníci“) a praví, že „žil a zemřel pro čest, pro vlast, pro poezii“. Nakonec evokuje jeho popravu, kdy „nejvíc pohrdal“, kdy jeho „celý lidský vesmír padal do trávy“ a sám „stoupal po schodišti smrti do slávy“. Lze dodat, že podobné vančurovské nekrology napsali i Jaroslav Seifert nebo František Hrubín: Seifertova báseň *Za Vladislavem Vančurou* vyšla ve sbírce *Přílba hlíny* (1946) a Hrubínova *Země Vladislava Vančury* je součástí *Řeky Nezapomnění* (1946).

Ve sbírce *Veliký orloj* (1949) najdeme báseň *Kresba Roberta Desnose*. Je rozloučením s francouzským surrealistickým básníkem, jehož život se uzavřel v Terezíně. Nezval evokuje hlavně jeho věznění, přičemž v mnoha asociacích a reminiscencích uplatňuje obraznost surrealistické ražby: „V zemi kam jezdili

Portrét Františka Halase
od Františka Bidla

Portrét Jiřího Mahena
od Eduarda Miléna

jeho přátelé visí prapory / On to ví a neví
upíraje oči na stěp plané růže / Již zvedl
cestou a za nic nevymění / V zemi kde je
básníkem aniž to tušil / Básníkem několika
zázračných vět a prázdného pokoje s jedi-
ným klíčem / On to ví a neví v jakési márnici
ozdobené vlajícími kapesníky /
V márnici kde se rozednívá prsten na mi-
losrdných rukou žen / Prsten svobody pro
niž zas hlasitě zaznívá píseň...“

Uvedená sbírka obsahuje i Panychidu za
S. K. Neumanna. Tvoří ji proud veršů na-
psaných na počest básníka, jenž jakoby
„odjel právě na prázdniny“, a tak jde o verše
méně zatížené smutkem. Jsou jakýmsi smí-
řeným ohlédnutím, v němž se asociativně
připomíná Neumannova osobnost a odkaz:
„V pokoji kde usnul stáhli záclonu / Změ-
něn v řeky zaklet do svých záhonů / Do ji-
nocha jenž se znovu zamiloval / Jako
pampeliška rozplynul se v slova / Buší
v mladém srdci demonstrujících.“ Tato me-
tamorfóza se pak rozvíjí v dalších verších,
které obrazně vyjadřují, čím vším se zes-
nulý básník stal: „Je tou hradbou těl s níž
sluním se a koupu / Telefonní linkou shody
národů / Sopkou která chrlí na svět svobodu
/ Prakem který zabil sveřepého rýsa /
Rudým zátiším v němž svítí bílá mísa / Vi-
chrem který smetá tvrdé klobouky / Stud-
nou z které prýští voda na louky...“

Dalším Nezvalovým rozloučením jsou Tři
smuteční básně za Františka Halase, obsa-
žené ve sbírce *Křídla* (1952). Vztah mezi Ne-
zvalem a Halasem byl složitý a rozporuplný,
což osvětluje například Ludvík Kundera ve
své halasovské monografii (*František Halas*,
1999) nebo sám Nezval ve svých me-
moárech *Z mého života*. Tři uvedené básně
jsou však výrazem autorova velkého smutku.

V první z nich Nezval chápe Halasův
skon jako „konec trojské války srdce

s mozkem“ a evokuje jeho dva oblíbené měsíce: „Tvůj zlatolístý říjen, z větví svát, / bude dál zvonit chodcům rzivou hudbou. / Tvůj hrobař zlatolístý listopad / nás bude usmiřovat s lidskou sudbou.“ V následujících verších je připomenuta Halasova „neškemrající hrdost“, jeho „zaslíbenost měsíci“ i dílo poutající „vazbou k rodné zemi“, za něž se mu dostává ocenění: „Básníku, odbila tvá hodina. / Smrt jehla probodla tě bez milosti / v těch drahých místech, na něž připíná / ti národ hvězdu první velikosti.“

V druhé básni Nezval ztvárňuje některé fragmenty z Halasova života, přičemž spojuje jeho smrt s úmrtím jeho matky: „Jak tenkrát, když průvan táh / v kuchyni, kde tvá matka / ležela mrtvá na márách, / jak tenkrát, když průvan táh / a mrzla jinovatka.“ V třetí básni motivicky dominuje Halasovo sepětí s krajem jeho rodu, kam se autor *Torza naděje* po smrti vrací („Hrobník ti rýčem odstýlá / tvé lůžko v rodné trávě.“). Nezval lituje, že už se tam tento „hrdý nosič pochodní“ nemohl vrátit živý: „Co ze všeho však nejvíc bolí, / že, Františku, ses nedožil / útěchy rodných luk a polí.“ Útěchou je zanechané dílo, v němž se jeho tvůrce, „velký lovec obrazů“, skryl a ve kterém se „prochází živ“.

Ve zmíněných *Křídlech* se nachází také Rozloučení s Konstantinem Bieblem. Dlouholetý přátelský vztah obou básníků opět reflektují memoárové práce (především Nezvalovy vzpomínky *Z mého života*), edice korespondence (zejména *Depše z konce tisíciletí*) i literatura odborná, kterou v roce 2011 významně obohatila kniha Milana Blahynky a Davida Vody s názvem *Bojím se jít domů, že uvidím kožené kabáty na schodech*, mající podtitul *Zápisky Vítězslava Nezvala a jiné*

Portrét Vladislava Vančury
od Františka Muziky

Portrét S. K. Neumanna
od Adolfa Hoffmeistera

dokumenty k smrti Konstantina Biebla (její autoři tuto tematiku zpracovali i v časopisu *Host* 5/2012). Nezvalovu a Bieblovu blízkost dokazují též básně: Nezvalova báseň Konstantin Biebl ve *Skleněném haveloku* a Bieblův Manifest Vítězslavu Nezvalovi ve sbírce *Bez obav* (1951).

Nezval ve svém rozloučení s autorem *Zrcadla noci* píše, že jeho sebevraždu chce „přejít prostě mlčením“. Pojímá tuto báseň jako bilanci společných zážitků, neboť spolu prožili „plných třicet let“, nastiňuje však i kontext doby a variuje motivy smutku plynoucího z Bieblovy smrti: „Já slyším, milý Kost’o, nárek / z ateliérů, z vináren. / Dnes truchlí stánky květinárek, / sirény pražských továren.“ Další verše evokují Bieblovu osobnost a jeho psychické problémy, jakož i jeho básně, které „nám zůstanou“, zatímco o jejich tvůrci se řekne, že „odjel na Jávu“, kam „jel tou lodí, jež dovážela kávu, čaj“, anebo se poví, že „usnul na zahrádce“ a chce „po své práci spát“.

Je třeba dodat, že vedle tohoto Nezvalova nekrologu existuje řada dalších básnických rozloučení s Konstantinem Bieblem, jejichž autory jsou například František Branislav, Jaroslav Bednář, Jiří Taufer, Milan Kundera, Karel Šiktanc, Vlastimil Školaudy a Jan Ryska, ale i Z. K. Slabý, Egon Bondy, Vladimír Reisel nebo Jaromír Měšťan. Podrobně o tom pojednává řečená kniha Milana Blahynky a Davida Vody.

Poslední Nezvalovo básnické rozloučení představuje nekrolog *Za Petrem Bezručem*, zahrnutý do *Básní všedního dne* (1962). Je projevem autorova láskyplného vztahu k Bezručovi, který k němu měl obdobný poměr. Dokazují to – jak dokládá Jiří Urbanec ve studii *Vítězslav Nezval a Petr Bezruč (Vítězslav Nezval – spolutvůrce pokrokové kulturní politiky)* – jejich dopisy otištěné v *Depších z konce tisíciletí*, osobní kontakty v padesátých letech či Bezručova pozorná četba Nezvalových děl. Láskyplnost Nezvalova vztahu k autoru *Slezských písní* explicitně manifestují již úvodní verše jeho nekrologu: „Já jsem vás miloval / Smuteční slovo ať řekne někdo jiný...“ Nezval pak evokuje Bezručovu smrt („Ve vašich očích vyhasla světýlka...“), přičemž na něj pohlíží jako na muže, který „dávno zemřel“ a „dávno z mrtvých vstal“. Ač v závěru tvrdí, že „už není se čeho bát“, přece se podle něj stalo „něco ve vesmíru“, když „hvězdě vypadl poslední zub“.

Jestliže se básnické nekrology v Nezvalově poezii vyskytují od jejich počátků až po závěrečné období, reflektují její celý vývoj a maně svědčí o autorově dlouhodobé fascinaci smrtí. Tvoří svébytný tematický celek, korespondující s různými pozdravnými a příležitostnými básněmi, jejichž adresáty byli Toyen, Jindřich Štyrský, Karel Teige, Vladislav Vančura, Josef Šíma, Konstantin Biebl, Vilém Závada či Roman Jakobson. Stejně jako tyto básně jsou i uvedené nekrology synekdochickým vyjádřením Nezvalova vztahu k evokovaným osobnostem a namnoze i cennou výpovědí o nich samotných.

Studie je zkrácenou a upravenou verzí referátu, předneseného 20. června 2012 na brněnské literárněvědné konferenci Neviditelný Nezval.